

VYSOKÁ NÁROČNOST – NEJLEPŠÍ ZBRAŇ

GEORG MOLDAU

Pět let je v moderních dějinách dost dlouhá doba. Je to úsek, v němž se odehrála celá první světová válka včetně Versaillského míru, za pět let proběhla skoro celá druhá světová válka, v prvních pěti letech dvacátých let se za první republiky zformovaly a rozrůznily prakticky všechny literární fronty a umělecké avantgardy a vyhranily se programy politických stran. Ohlédneme-li se však zpět dneska, zjistíme, že pět roku může být vyplněno i pouhou stagnací. Od roku 1968 do dneška přežívá vládoucí politická skupina v ČSSR přece stále totéž, vždyť jí také jde stále o to samé, tedy jen o udržování sebe sama u moci. A tak jako celek bojují tito "politikové" především o své vlastní udržení u moci a proti svým "kolegum", kteří jsou stejně nenasytní a stejně nejistí. Předbíhají se v servilnostech a touze zalíbit se Sovětskému svazu a vzájemným osočováním u svých mocipánů ztrácejí energii, která jim zbývá.

I v národě dochází k prohlubující se politické apatii, neodpovědnosti, nenáročnosti, vzestupu neuróz, deformací charakteru a jinde zase k nadměrnému bujení chatiček a okopávání zahrádek; a to vše je občas proloženo usneseními ze sjezdu a konferencí, jež nikdo v novinách stejně nečte. Disparita politického vedení a "lidi dole" je totální, takže i útoky v Rudém právu či v novinách typu Tribuny nebo Tvorby se míjejí svým účinkem.

Skutečný nepřítel socialismu by mohl být spokojen. Sověti a jejich stoupenci sice zlikvidovali Leden i "Jaro 1968", dostali se v

Československu k moci, ale jejich vláda připomíná "vítězství" Napoleona v okamžiku, kdy se zmocnil vlády v předem vypálené Moskvě.

NEGACE NENÍ PROGRAM

Negace, jak nás učil ještě T. G. Masaryk, však není program, a mít radost z toho, že to či ono nefunguje, je krátkozraké, neboť my i naše děti zde chceme, případně musíme přece žít. Heslo "čím huře, tím lépe", které je hodně rozšířeno, připomíná člověka, který proto, aby utopil vši, jež má ve vlasech, bude držet hlavu pod vodou tak dlouho, až sám začne polykat andělíčky. Navíc tento rozklad, tato pasivní rezistence vyhovuje té "horší" stránce v člověku a vyvolává apatii a nenáročnost, která dusí a postupně udusí vše, umění, kulturu, morálku i politickou revoltu.

A tak se dnes — po pětileté okupaci — všude u nás objevuje *regres, průměrnost a stagnace*. Jsme k sobě vzájemně nenároční, lajdáctví a flákání považujeme málem za odbojovou činnost a neodpovědnost dosáhla již takového stupně, že to poškozuje nás samotné. Lidé se k sobě chovají hrubě, úplatkářstvím se blížíme Orientu. *Nespokojenost každého z nás, averze vůči režimu a pocit hanby, který každý z nás za sebe i za národ jako celek prožil, ústí do agrese vůči sobě samým*. Dopraváci někdy i úmyslně jezdí se zpožděním, stavbaři kradou cement, řada lékařů nečte odbornou literaturu, protože "pro tento režim to stačí", mnozí studenti vědomě odevzdávají průměrné diplomy, ne-

boť vědí, že jejich examinační jsou "pod úrovní", a mladí architekti již nesoutěží, ale pouze "dělají kšefty". *Obozy a oštěty, kde tomuto tlaku nenábožnosti nepodlehli, jsou jen výjimkou.* Ještě nedávna "umělecká velmoc" — filmaři se vzájemně tolerují, neboť všichni vědí, jak obtížné je dnes cokoli točit a každý se bojí kohokoli i oprávněně kritizovat, neboť by tím mohl nahrát režimu. A objeví-li se přece jen někdo, kdo právem poukáže třeba na umělecké nedostatky nějakého díla (samozřejmě, že v kuloárech, neboť napsat jakýkoli náznak kritiky do časopisu je pro "slušného" člověka vyloučené), hájí se postižený, často velmi průměrný či pouze kšeftující umělec tvrzením, že nemohl v tomto teroru stvořit něco lepšího. A kritizující je mezi známými označen jako někdo, kdo má tendenci točit se a sloužit režimu. A přece je *tato falešná ohleduplnost tím nejhorším "ubližením na těle"*. Přesně totéž ovšem platí i pro vědecké práce z jakéhokoli oboru. *Úroveň umění a vědy je tak snižována vlastně dvojmo, oficiální represí, která znemožňuje většině talentovaných lidí publikovat, a ještě i tímto způsobem. Tento neoficiální způsob snižování nároků je neméně významný — svým psychickým a morálním dosahem možná dokonce významnější než oficiální kulturní genocida provedená čistkami v uměleckých svazech, vědeckých ústavech a na vysokých školách.* Změnou a uvolněním režimu totiž nebude možno likvidovat naši pokleslou tvořivost a nízkou sebestátnost. Tak se v *současném Československu snižuje úroveň umění, literatury, vědeckých prací a vytváří se fiktivní jednota tolerující slabé a průměrné, pseudojednota neplnoprávných a postižených.* Tato pseudosolidarita vytvořená pod tlakem vědomí, že nikdo nic nemůže a že i náročnost v jakémkoli směru by byla zneužitelná, je lidsky pochopitelná a zatím snad i omluvitelná. Je to však skutečné východisko z naší situace?

POTŘEBA SEBEVĚDOMÍ

Vždyť je to agrese nevědomě zacílená proti nám samým. Je to agrese, již se mstíme na nesprávném místě, již sice *poškozujeme* zčásti tento politický režim, ale *daleko více sebe jako národ, jako celek.* Jsme zahanbeni, že nám vládnou tak průměrní lidé a mrzačí lhaním a přetvářkou naše děti, a současně se stydíme za to, že jsme to vůbec připustili. Přimo s masochistickou rozkoší, kdysi příznačnou pro židovské vtípy, si vyprávíme anekdoty, v nichž sami sebe snižujeme a zesměšňujeme a předháníme se v devalvací ideji, jimž jsme věřili. U židu bylo toto jednání mnohdy jen maskováním vysoké superiority a jejich etnické výlučnosti, u nás je to skutečně reakce na vnucený status quo. Zatím se ještě mužeme cítit povýšeni alespoň nad těmi, kteří nás ponížili, ale jak dlouho ještě?

Pro udržení se a pro přežití je nutné *vlastní vysoké sebevědomí národa.* Z čeho je však budeme čerpat? Z vysoké ekonomické úrovně, ze "zlatých rukou" českých dělníků, z úspě-

chu našich spisovatelů, z vítězství na světových filmových festivalech a z ocenění našich vědců, nebo z rezignace a rezistence? Zatím se vyvíjíme a ideově rosteme pouze v negaci k hlášenému, a to je strašně málo, neboť nás "*diskusní partner*", *politický režim zaklínající se vykastrovaným marxismem, je mrzákem. Účinný odpor a funkční rezistence by měly vzniknout na podkladě jiného názoru a programu, a ne být pouze důsledkem negace a beznásovoosti.*

Program *Leďna suad* byl příliš obecný a existoval tak krátce, že ve vědomí lidí zakotvil — a silně zakotvil — pouze na úrovni emocionální. Lidé vzpomínají více na politickou atmosféru roku 1968 a možnosti v něm obsažené než na program, s nímž přišel, a celé toto období pro ně začne být brzo jen mýtem. Oficiální propagandě lidé sice nevěří, ale fakt porážky přece jen vykonal své, je pro lidi "*dukazem*" neproveditelnosti hlášených ideí. Skutečným dukazem neproveditelnosti, nebo jen důsledkem nepřipravenosti? Přijetí této defetistické verze, přijetí verze, že rok 1968 byla krásná, ale bohužel neproveditelná utopie, ulehčuje mnohým proces podvolování se tlaku politického režimu, zbavuje je před sebou samými i povinnosti aktivně za tento program bojovat a mnohým umožňuje s "*lehčím svědomím*" se přizpusobit. "*Byla to krásná iluze*", říkají, "*ale v dnešní Evropě neuskutečnitelná!*". A tak se vlastně připravujeme na to, abychom v budoucnu propásli další "*dějinnou příležitost*". A zase budeme moči oprávněně uvažovat o "*krásné iluzi*" třeba roku 1978. *Věřit v úspěchy malého národa ve světě velmoci bude tak dlouhou iluzí, pokud naše ambice nebudou podloženy skutečnými kvalitami včetně té mrdlní.* (Jen tak mohl TGM realizovat po I. světové válce iluzi předcházejících generací, samostatnost Československa).

PŘIPRAVOVAT DALŠÍ PŘÍLEŽITOST

Skeptikové a defetisté prohlašují, že rok 1968 byl iluzí, mají vlastně pravdu. Byl iluzí ne však proto, co chtěl, ale pro tu propastnou diferencí mezi tím, co chtěl a mezi podmínkami (přípravou) kterou jsme si pro tuto politickou změnu vytvořili v oblasti politické, a třeba i morální, a jaké politické vůdce jsme jako národ "*vynešli nahoru*" a postavili si do čela. *Rok 1968 byl velkou improvizací, byl iluzí ne proto, že chtěl moc, ale že předtím se od nás chtělo tak málo, byl iluzí proto, že jsme jako malé děti čekali, že dostaneme něco opět zadarmo (revoluce 1945) a že jsme se po léta vlády Antonína Novotného chovali skoro tak, jako se chováme nyní.*

Většina lidí u nás dnes sice odmítá aktivní spolupráci s novým politickým vedením, ale současně považuje ty, kteří proti režimu něco dělají a jsou zavření či jinak perzekvováni, sice za lidi čestné, ale současně i trochu za bláznů. "*Což pak dnes u nás stojí vůbec nějaká myšlenka za to, aby se kvuli tomu dal člověk zavřít?*" — "*Má cenu plnit kriminály kvalitními lidmi, kteří by mohli dělat něco*

jiného, než mučedníky?" Národ se přece nedělá národem jen počtem mučedníků — i když i to má svůj velký význam, ale určitým vyhraněným postojem, funkcí *aktivní rezistence* nás všech, tj. odmítáním politické prostitute, ale současně *vědomou a programovou neiluzivní přípravou na další možnou příležitost*. Tento národ není svou tradicí národem hrdinů, a proto své vudee, kteří od něho hrdinství chtějí, nechává často v kritických chvílích na holičkách. Muže se však projevovat a formovat jinak, třeba méně statečně, ale *konstruktivněji*. K tomu však *potřebuje nosný program*.

A tak proti stávajícímu režimu zde většinou stojí pouze negace všeho, s čím režim přichází, totální *znechucenost, ale ne protikoncepce*. Naši spoluobčané zatím nenalézají ideu, pro niž by se mohli a chtěli exponovat. A příznačné je, že nosnou bázi protinázoru se nestal — alespoň zde v Čechách — ani *nacionalismus*, který (přestože jindy mám vůči nacionalismu apriorní averzi intelektuála) v tomto konkrétním případě mohl být alespoň nějakou základnou a hrází, jež by mohla *zastavit nastupující autodevastační trend*.

Někdy mne napadá, že mnohé naše lidi tato neplnoprávnost, tato nemožnost skutečného rozvinutí politického programu a ideové diferenciací a opravdové tvorby docela uspokojuje. Člověk raději přijme objektivní znemožnění své realizace, než aby přiznal, že třeba sám nestačí. *Navíc tento nucený sociální i mocenský sestup, toto nucené sražení na nevýznamné místo je pro mnohé bývalé politiky, umělce i prominentní vědce i jakousi formou rehabilitace před sebou samými i před svými dětmi*. Byli to přece jen všichni natolik čestní lidé, že si po XX. sjezdu KSSS vědomě či podvědomě výtčali svoji spoluúčast na přelomatech v kultuře a nepřímo i na zločinech padesátých let. Proto tolik toužili a touží po manifestaci své distance od toho, co bylo. První formou odčinění a seberehabilitace byla pro ně aktivní činnost v roce 1968 a po tomto krachu byl pro ně určitou morálně politickou satisfakcí i společenský pád v letech následujících. Dnešní situace mnohým "podvědomě sedí" i proto, že jako bývalí "tribuni lidu a revolucionáři" přece jen těžko nesli svůj vzestup mezi mocenskou elitu. A navíc mohou pokojně zůstat věrni své radikální minulosti, aniž by jí podrobili kritické revizi. J. K. Galbraith kdysi napsal, že člověk, který se exponoval pro určitou myšlenku, ochraňuje ji potom jako největší poklad a brání se jinému náhledu.

Možná, že toto vše budete považovat za příliš subtilní problémy, neadekvátní tragice současných dějin jiných národů. Částečně s vámi souhlasím, Biafra dopadla huť. My také jsme čekali více fyzického teroru a třeba i krvavé politické procesy. Současně jsme však předpokládali i větší míru vlastního odporu. Tím, že však československý dnešek není poznamenán tragikou poprav a že vládnoucí skupina je zbavena prestiže, může zde docházet k jemnějšímu diferencování, než by to bylo možné za přímého teroru. Rozho-

dující však bude výsledek; a podaří-li se dnešnímu vedení, které bezesporu je inspirováno také sovětskými poradci, skutečně vyvolat v lidech stupeň zllhostejnění až na hranici sebebedevastace a tím zllkvidovat i politický odpor, *využijí* ostatní vlády se stejnými ambicemi těchto československých zkušeností, *jak politicky sterilizovat národ*. Opětůd budeme tedy modelem, tentokrát modelem pro rychlou, zdánlivě nenásilnou protireformaci.

CO OTŘESE REŽIMEM

Předjeme však nyní od pitvající analýzy k podstatě celého tohoto sdělení a ptějme se, jak z toho všeho alespoň částečně ven. V čele režimu a na všech mocenských stupních stojí dnes průměrní, ba přímo podprůměrní lidé, neschopní vést a neschopní dalšího politického vývoje. *Jejich hlavní čtností je poslušnost; čeká tedy od nich ideový přerod a vlastní politický vývoj je nesmyslné*. Diletantismus u moci, lajdáctví, llhostejnost, ba i rozkrádání majetku a mizerná pracovní morálka, to všechno je zakomponováno hned od počátku do programu současné varianty socialismu v Československu. Provází režim od počátku a de facto to přispívá i k jeho konsolidaci, byť se v novinách s těmito nešvary stále "bojuje". *Úplatkářství je vlastně i jakousi nepřímou daní uvalenou na obyvatelstvo, možnost přivydělat si "melouchy" přispívá k vyšší životní úrovni dělnické třídy a uklidňuje náladu při vzestupu cen. I to je forma, jak zvýšit spokojenost dělníků, jak vůbec získat pracovníky pro zemědělství či pro některá nedostatková řemesla a přitom zvýšením platu nepostihnout státní pokladnu*. Je to již normální součástí fungování tohoto systému a je to dokonce často i "hybná síla" jeho ekonomiky.

Jediné, co do tohoto systému není zakalkulováno a co skutečně může režim ohrozit, je to, co se stále hlásá v oficiální ideologii, tj. *vysoká sebendročnost, skutečné odbornictví, kvalifikovanost, profesionalismus, poctivá práce, iniciativita a odpovědnost*. A to je také *jediné, co nás může jednou zachránit* a co již jednou ohrozilo a rozložilo Novotného režim. Nezbývá nám tedy nic jiného, než buď čekat na pomoc zvenčí — ve formě nějaké mezinárodní dohody, a na pomoc naší emigrace — anebo se pokusit znovu, ale tentokrát zkráceně, opakovat koloběh prvních dvaceti let po Únoru 1948, ovšemže bez perspektivy získat pro tento vývoj politické vedení.

Po období tvrdého třídního boje — čili teroru — *rozhostil se zde na přelomu padesátých a šedesátých let marasmus, švejkovství, totální nedisciplinovanost*, kdy neschopný prezident Novotný byl všem již pro smích a kdy jeho projevy typu "maso bude, soudruzi" sloužily tradičně k obveselení pracujícího lidu. Ani švejkování, ani ty největší ekonomické nehoráznosti rovnající se zdánlivě sabotážím nakonec režim neohrozily. Ránu — a pořádnou ránu — dostal celý systém až teprve počátkem šedesátých let. Tehdy řada lidí odmítla dále tolerovat slaboduchosti režimu,

nechtěla již jen "bojovat" pokoutním vtípem a využíváním jeho slabín ke karikatuře a začala "brát věc vážně". Aby mohl člověk bojovat a něco vůbec prosazovat, musí si především vážít sebe sama a musí zvednout hrdost i těm, které chce vést. A protože to jinak nešlo, nezačínalo se vůbec od politiky — ta se teprve potom opožděně připojovala a dobíhala — ale od "gruntu", od vědy a umění. Tehdy vznikaly první, skutečně solidní práce v řadě vědeckých oborů, na knižním trhu, na jevištích, v kinech se objevila náročná, skutečně umělecká díla, fundované historické spisy nahradily agitační brožurky — a národ je po tolika letech švejkování ku podivu okamžitě přijal. *Byla to tedy relativně vysoká náročnost ve všech oblastech, kritičnost, snaha prosadit se, jejímž cílem bylo dokázat si, že ještě něco jsme a něco umíme a připomenout se ve světě alespoň touto formou. To byla ta síla, která nakonec otřásla režimem.*

NEBEZPEČÍ ZNEUŽITÍ

Bohužel, hned mne napadá i skeptická odpověď na první proklamaci. Je vůbec dnes možné vyzvat lidi ke skutečné a poctivé práci, aniž se vydáme v nebezpečí, že nás budou ostatní podezřívat z kolaborantství? Všechna slova o práci a iniciativě patří přece i do arse-nálu dvorních frází Husákova režimu a lidé je již jen jako fráze vnímají. Jak je tedy varovat i vyzvat k sebenáročnosti a odpovědnosti a nemluvit vládním jazykem, jenž hned při prvním slově vyvolá útlum? A podaří-li se to lidem sdělit, je zde hned další nebezpečí. Vše, co pozitivního uděláte, může být a pravděpodobně i bude zneužito a využito vedením státu i vedením SSSR. A vědomí, že svojí poctivou prací napomáháte ke kariéře svého nadřízeného, vám také chuti nepřidá, budete-li iniciativní, jste okamžitě nápadný a vás bezprostřední vedoucí vám bude nejdříve určitě házet klacky pod nohy, navrhnou vás do KSČ, aby vás umlčeli a znemožnili v partě, v níž děláte, a nakonec — jestliže ani to vás neodradí — začne si režim přisvojovat vaše úspěchy jako dukaz své schopnosti vést a získávat lidi. Víím, je to těžké, ale když nebudeme solidně pracovat, když se nebudeme dál vzdělávat, tak sami sebe trvale odsoudíme do role outsidera, který se nikdy nebude moci «vrátit» do střední Evropy, kam geograficky patří, protože bude ekonomicky, kulturně i morálně pod úrovní a ani již

nebude moci být partnerem vyspělých zemí. A i v případě, že se uvolní naše dosavadní vazalství, budeme vázáni na Sovětský svaz, neboť Západu se už vyrovnat nedokážeme, zvláště ne svojí pracovní morálkou a celkovým přístupem k výkonu.

KVALITA PROTI PODPRŮMĚRU

Promiňte mi vulgarismy — zde jsou funkční. Má-li být vláda omezenou a nemorálních lidí skutečně bezpečná, musí tito lidé prostoupit celou strukturu, od nejvyšší až po nejnižší funkce. Jedině když celá konstrukce, všechna poschodí jsou ze stejného materiálu, je stavba opravdu bezpečná a pevná. Pouhá existence kvality, existence skutečné hodnoty morální, umělecké, vědecké, nebo hodnoty skutečné kvalifikace a odbornosti jsou ohrožením této vlády podprůměru. A současný politický režim to dobře ví nebo to alespoň cítí a tuší (tak jako kdysi Kalvín v Ženevě), a proto akceptuje jen mizérii a ubohost, a to ve všech oblastech. Jen její bujení podporuje a likviduje i díla ideologicky "kladná" jen proto, že jsou kvalitní a náročná (např. Jirešuv film o oběti fašismu, mladičké Kuděrkové, se skoro nehrál; Divadlo za branou bylo zavřeno, přestože tam Otomar Krejča inscenoval řadu Čechovových dramát). Jde to tak daleko, že jsou odvolávání dělnictví, vyloučení z KSČ, i z funkcí výrobních mistrů, neboť nikdo z vyloučených nesmí mít "pod sebou" žádného podřízeného. Je to opravdu zajímavá forma diskriminace svědčící současně o trvalém strachu představitelů režimu z vlivu těchto lidí. Cokoli, co je jiné než podprůměrné, je ohrožením stavby a musí pryč.

Proto jedinou odpovědí na tento tlak a sebe-devastační trend, který ho provází, je vysoká náročnost na sebe samé, odbornictví, profesionalismus, morální odpovědnost, opravdovost — a válka na smrt s podprůměrem alespoň na těch pozicích, v nichž jsme. Pavel Kohout kdysi v létě 1968 odpověděl na otázku, co budeme dělat, zstanou-li tu sovětská vojska "na manévrech" značně lapidárně: "Budeme jednat a dělat, jako by tu nebyla". Hezky se to tehdy četlo, bohužel tento přístup nám po okupaci dlouho nevydržel. Je však možné ho nyní opět obnovit a dostat tak vedení do jakési izolace náročností zdola. Já víím, zní to jako utopie, ale je to jediná možnost.

Praha, prosinec 1973

Na prahu IV. ročníku "Listů"

Tímto číslem vstupují "Listy" do svého čtvrtého ročníku. Nechceme zde hodnotit naši dosavadní práci, ostatně nejlépe ji posoudí každý čtenář. Víím, že má mnoho nedostatku a že některé musíme a můžeme odstranit, některé jsou nevyhnutelné jako prvodní jev mimořádných podmínek, za jakých je

časopis dělán. Chceme se zamyslet na prahu nového ročníku nad celkovým zaměřením a posláním naší práce.

Časopis "Listy" vznikl a rozvíjel svou činnost jako "časopis československé socialistické opozice", tedy těch politických sil, které v Československu šedesátých let v